

III. Az egyszerűsítés dilemmái

1. A nemzet összetett

Hume kapcsán megállapítottuk, hogy a nemzet egyes jellemzői alól vannak kivételek. Ugyanakkor Max Weber nemcsak arra mutat rá, hogy a nemzet mindegyik ismert meghatározása alól létezik kivétel, hanem arra is, hogy a nacionalizmusnak számos eleme van, és ezek súlya esetenként változó. Vagyis Weber megállapítása kapcsán állíthatjuk, hogy egyikük sem tekinthető a nemzet előfeltételének. Egyik elem hiánya sem jelent olyan helyzetet, amelyben ne születhetne nemzet. Továbbá Weber szerint a terület alapvetően az értékek körébe tartozik, ezért nem elég leírni a nemzet tagjainak empirikus kvalitásait annak megállapításához, hogy ki számít a nemzet tagjának. Egyes csoportok körében a szolidaritás sajátos formája alakul ki, de abban nincs egyetértés, hogy miből is áll össze az efféle szolidaritás.⁵⁵ Mind-egyik gyakran hangoztatott szolidaritáselem alól ugyanis létezik kivétel.

Egyrészt a közös nyelv nincs meg Svájcban, mégis elhangzik a svájci nemzet kifejezés. A svájciakat más kritériumok – például szokásaik, illetve társadalmi struktúrájuk – kötik össze, s különböztetik meg másoktól.⁵⁶ Ugyanakkor egyazon nyelv esetén is különbözhetnek nemzetek, például az írek nem angolok. De nem tartható általános jegynek sem a közös etnikai eredet, sem pedig a történelmi emlékezet vagy a vérségi leszármazás, még ha általában használják is ezeket.

Hume ama megállapítása is megjelenik Webernél, hogy a nemzet egyes attribútumai ellentétbe is kerülhetnek egymással. Weber szerint ugyanis az etnikai szolidaritás önmagában még nem teremt nemzetet, az egyes nemzeti érzések nem működnek azonos módon, sőt a nemzet ideája akár az adott politikai asszociáció empirikus jellegével is konfliktusba kerülhet, s az ilyen konfliktus is különféle eredményekhez vezethet. De akár

egyazon nemzet esetében is változhat a szolidaritás ereje. A szociológiai tipológiának tehát a közösségi szolidaritás érzésének minden fajtáját meg kell vizsgálnia.⁵⁷ A nemzetet a politika mezejére helyezve Weber két, egymással ellentétes nemzetdefiniációval mutat rá a kauzális elemzés problematikusságára. Az egyik szerint a nemzet olyan érzelmi közösség, amely a saját államában jeleníti meg magát, a másik szerint viszont olyan közösség, amely saját államának megteremtéséhez vezet.⁵⁸

Weber kapcsán tehát az nyilvánvalóvá válik, hogy a nacionalizmus nem redukálható egyetlen elemére, és nem is eredeztethető egyetlen elemből. Ennek az állításnak a legjelentősebb érvét a közös származás állításával kapcsolatban fejti ki.⁵⁹ A közös származás kérdésénél az egyéni szempont is megjelenik mint a fogalom problematikusságának egyik dimenziója. Szerinte a magukat közös nemzetiségűnek tekintő egyének gyakran kevésbé állnak rokoni kapcsolatban egymással közös származásuk alapján, mint olyanokkal, akik magukat más, sőt esetenként ellenséges nemzethez tartozónak tekintik.⁶⁰ Vagyis Webernél megjelenik az individualista nemzetfelfogás egy nagy fontossággal bíró gondolata, és egyben jelentős problémája, nevezetesen az, hogy a nemzethez tartozó egyének bizonyos kérdésekben talvolabb állhatnak egymástól, mint más nemzetek adott tagjaitól.

Ha Weber ezen állítását elfogadjuk, márpedig aligha cáfolható, akkor az a morális jelentőséggel is bíró megállapítás következik belőle, hogy egyesek bizonyos, nemzetileg is releváns vonatkozásban közelebb állhatnak más nemzetek tagjaihoz, mint sajátjaikhoz. Ha tehát Weber leszármazási megállapítása kiterjeszhető a morális kérdésekre is, akkor egyén és nemzet viszonyának új dimenziója nyílik meg. Hogy azonban az egyén képes legyen morálisan értékelni mind saját nemzete, mind pedig más nemzet tagjait, a nemzet kérdéskörének olyan általánosítható elemeit kell megadni, melyek ehhez elegendő és megfelelő alapot szolgáltatnak.

Ám Webernél a nemzeti identitás még mindig elsősorban érzés, ugyanakkor az identitásnak ez az érzése, melyet a „nemzeti” fogalma alá sorolunk, különféle forrásból fakadhat. Különbségek lehetnek a gazdasági és társadalmi struktúrában, a belső hatalmi struktúrában, s ezeknek a szokásokra gyakorolt hatásával együtt szerepet játszhatnak az identitás kialakulásában.

A közös politikai emlékek, a vallás, a nyelv s végül faji sajátosságok szintén az identitás forrásaivá válhatnak. És természetesen a nemzet fogalma a politikai hatalom irányába is elvisz bennünket. A nagy, egy nyelvet beszélő erős nemzet célja mozgósító erő. Ugyanakkor szerinte ettől a svájciak büszkesége sem különbözik lényegét tekintve, csak hatóköre szűkebb. Ez a patetikus büszkeség, illetve a vágyakozás az erő iránt a kis nyelvi csoportoknál is megtalálható. Webernél tehát olyan elemek ezen érzés forrásai, amelyek racionálisan elgondolhatók. Ám Weber nem osztályozza a nemzeti érzés forrásainak egyes elemeit, jóllehet leszögezi, hogy maga a terület az értékek körébe tartozik. Ám az értékek körét már nem elemzi. Enélkül pedig aligha osztályozható az, amit ő az egyén empirikus nemzeti kvalitásainak tekint.⁶¹

Arra a kérdésre, hogy milyen értékeket lehet a nemzetnek és a nacionalizmusnak tulajdonítani, ekkor már két egymástól eltérő válasz létezik. Az egyik szerint a nacionalizmus a felvilágosodás univerzalizmusára adott partikuláris válasz, amely az ősiség partikuláris hagyományvilágát kívánja megvédeni a modernizáció hatásaival szemben. A másik szerint viszont a nemzet és a nacionalizmus a modernizáció eszköze s tere egyben, amely a kisebb elemekből álló rendiség és a rendiséget is megelőző társadalmak világát homogenizálja a nemzetállamok kiterjedtebb és hatékonyabb világába. E válaszok azonban nem elemzik részletesen a nacionalizmus egyes alkotóelemeinek jellegét és szerepét a modern társadalom fejlődésében. Ugyanakkor jelentős hatást gyakoroltak azokra az álláspontokra, amelyek a nacionalizmus részletes elemzése során kezdődő vitában alakultak ki.